

Պ Ա Հ Ա Ն Ո Ր Գ Ր

Խտալիա՝ հայ սրտիմ ամենն մերծաւոր
 գաւառն է Եւրոպայի: Անոր կապոյտ երկիրնը
 ցօղեց արդի հայ սերնդեան ստուար մէկ մտ-
 սիմ մտաց մէջ դաստիարակութեան ու զե-
 ղեցկիմ լոյսը: Խտալական գրականութիւնն
 այսօր սկսած է մրցիլ ուրիշ եւրոպեան
 ազգաց հետ. և պէտք չէ որ հայն անծանօթ
 մնայ անոր: Այս գաղափարն մղուած՝ կը
 սկսիմք Ծաշակներ տալ մեր ընթերցողաց՝
 անոր այժմեան մշակներու գրչի ծաղիկներն:

Ջոկատը մթութեան մէջ անհետացաւ և
 Դիմիտրի միայնակ մնաց: Ուշ դրաւ հե-
 ոացող քայլերու ոտնածայնին. կրցածին
 չափ երկար ատեն ականջը սրեց զանոնց
 լսելու. իրեն այնպէս կ'երեւար թէ միայ-
 նակ չէր՝ քանի որ անոնց զօփունը կու
 լսէր, զօփուն մը՝ որ հեռագհետէ կը նուա-
 դեր և կարծես կը վերածուէր կակուղ
 հողի վրայ բոպիկ քայլողներու գրնդիւ-
 նին: Այդ իւր լարուած դրութեան մէջ
 անգիտակից փափաք մը կար՝ շարժուն
 կեանքի այդ մի միակ շշուկին հետեւելու,
 հետամտելու իւր զինուորակցաց՝ որ հոն
 զինքը միայնակ թողըր էին, հասնելու և
 առանց զգացնելու՝ ընկերակցելու անոնց
 ընթացքին: Դեռ կը լսէր անոնց խուլ,
 հեռաւոր և անզգալի քայլափոխները. քիչ
 մը յետոյ ալ բան չէր լսեր, և այն ա-
 տեն ինքզինքը թշուառ զգաց:

Կոթնեցաւ ցցապատնէշին, յոգնած չէր,
 բայց ընազգումով մը շօշափման պէտքը
 կը զգար՝ իւր միայնութիւնը փարատելու
 համար, կու փնտռէր հաստատուն յենա-
 րան մը՝ որ պաշտպանէր զինքը գիշե-
 րուան խորհրդաւոր դատարկութեան դէմ:
 Պարզամիտ և դիրքահաւան ոգիներու յա-
 տուկ եղող՝ տարտամ վախը կը զգար
 մթութենէն և միայնութենէն: Արմուկները
 հողարլլին վրայ յեցուց, և դունչը հանգ-
 չեցուց զոցուած բուներուն վրայ, ամե-

նախոշոր բուներ՝ պատատուած թանձր
 թաղիքէ ձեռնոցներով, և լայնարաց աչ-
 քերը սեւեռեց իւր դէմքին հանդէպ տա-
 րածուած խաւարին մէջ:

Վայրկեան մ'իսկ կասելու չէր, պէտք
 էր անդադար նայէր. իւր պարտքն էր ա-
 ներուութին վրայ ուշադիր հսկել, դէմ առ
 դէմ մաքառիլ գիշերուան և անծանօթին
 հետ: Խռովայոյզ կը զգար ինքզինքը՝ ի-
 րրեւ թէ այն համայնատարած մթութիւնը
 կենդանի բան մ'ըլլար, որ նոյնպէս մըշ-
 տարաց աչքերով կու հսկէր, մեծդի և
 աննշմարելի աչքեր՝ որ իւր վրայ կը սե-
 ւեռէին: Սեղմեց իւր ոտքերը՝ անոնցմով
 հրացանին բրոնետղը շօշափելու. զէնքը
 շշուկ մը հանեց, և ինքը ներքին ցնցում
 մը զգաց. այն շշուկը իրրեւ շտապինն
 մ'եկած էր իրեն:

Պատերազմի բոլոր նեղութիւններն ու
 վտանգները Դիմիտրի գերադաս կը համա-
 ըրէր գիշերային հսկողութեան անշարժու-
 թեանն ու լռութիւնն: Յաւտենական և
 սրտնեղիչ էին իրեն համար այն ժամերը,
 որոնց մէջ զգալականութիւնը կը յուզուի
 այնպէս՝ ինչպէս թէ մէկ մարդու մէջ վըշ-
 տագրու կերպով կեդրոնանար՝ բովանդակ
 ժողովրդեան մը ուշադիր զօրութիւնը: Տը-
 խարզած տեսել էր՝ որ գիշերային պահ-
 նորութեան կարգն իրեն կը մօտենար.
 մտածեր էր նաեւ, զրեթէ փափաքելով,
 որ անկէց առաջ կրնար գուցէ վիրաւո-
 բուիլ. այդ պարագային զինքը հեռացու-
 ցած պիտի ըլլային, սպիտակ անկողնի մը
 մէջ հանգչեցուցած, և պիտի ըսէին իրեն.
 «Հանգիտ քնացի՛ր... Սակայն իւր հսկե-
 լու կարգն եկած հասած էր: Մարտկոցին
 լուսաւոր ու տաքուկ ստորերկեայ նկուղ-
 ներէն դուրս գալով՝ ջոկատները շարուած
 էին թերատուերին մէջ. զինուորական
 կոչը ցած ձայնով՝ շարքերուն մէկ ծայրէն
 միւսն անցած էր, և զօրագունդը լոկի
 մնջիկ և զգուշութեամբ յառաջապահներու
 կողմն հասեր էր՝ առանց լապտերներու,
 որոնք թշնամուտն գնտակներուն նպատակ-
 ներ պիտի ըլլային անտարակոյս: Կեղա-
 ւոր զինուորները՝ իրենց շէկ տառատուկ

ներուն մէջ պատատուած՝ կրօնաւորներու
թափօրի մը նմանութեամբ ցցապատնէշ-
ներէն անդին անցեր էին:

Անոնց միջէն ձայն մը մըմնջած էր.
«Այս գիշեր բան մը պիտի չըլլայ»: Այս
ձայնին բնաւ մէկը պատախաճան չէր տը-
լած, բայց ամենուն սրտերը յուսոյ բա-
րախումբ մ'ունեցած էին: — «Բաւական
է որ Պատաւին տեղը ինծի չվիճակուի»
մտածեր էր Դիմիտրի, ջանալով գուշա-
կելու թէ ո՛ր արդեօք պիտի գետնդէին
զինքը: Դիմիտրիի ճաշածանօթ էին բո-
լոր պահակատեղիները, իրեն զօրագուն-
դը երեք ամիսներէ է վեր այն դիրքե-
րուն վրայ բանակած էր: Ամէն մէկ պա-
հակատեղի իւր անունն և աւանդական
զրոյցն ունէր. կար Կնձնիի պահակավայ-
րը, Պատի պահակավայրը և Պառախի պա-
հակավայրը՝ ամենէն աւելի երկիւղալին,
որ իւր կողմէն ստացեր էր գիւղացի
մանչուրագոյ պառախի մը պատահարէն,
որ փախչելու պահուն՝ թշնամի գնտակէ
մը զարնուած և Շահոյի մարտակուռն
յետոյ այնտեղ գտնուած էր: Ընթացքին
մէջ՝ ամէն մէկ պահնորդի իրենց սեփա-
կան տեղն որոշուած պահուն՝ հառաչեր
էր Դիմիտրի. և երբ ճիշդ հոն հասած
էին՝ հնչեր էր փր՛ս՝ կանգնելու հրամանը,
և վաշտապետին ձայնը փոփոսացեր էր.
«Դիմիտրի՛ իվանովիչ»: — Մա շարքէն
քայլ մ'առաջ անցեր էր և գէնքը ներ-
կայացնելով՝ լսած էր իւր ականջին մէջ
շշնջուած նշանաբանը. յետոյ կանգնած
էր ուշադիր, և այն դիրքին մէջ մնացեր
էր՝ մինչև որ լուռութեան մէջ կորսուեր
անհետացեր էր զօրագնդին ոտնաձայնից
վերջին արձագանգն ալ:

Իր թիկունքէն յիսուն քայլ անդին դա-
րանամուտ պահանորդաց գունդ մը կար,
աջ ու ձախ կողմերէն ալ ուրիշ պահա-
կապաններ, և դեռ աւելի ետև շրջապատ-
նէշներ՝ լի ցնացող զօրքերով: Բայց այդ
ամբողջ բազմութիւնն իրեն այնպէս կու
զար թէ անհուն կերպով հեռու էր իրմէն:
Իր ձեռքն էր արթնցնել զանոնք, աղ-
մրկել, դէպ ի պատնիշափակը վազցրնել,

թնդիններով և աղաղակներով լեցնել ամ-
բողջ գիշերը. բաւական էր հրացանի ձայն
մը լսեցնէր: Բայց կարող չէր անոնց
հասնիլ. հոն ինքը միայնակ էր, և եթէ
այն կապկանման դիւահար թշնամիք վրայ
հասնէին՝ սպաճով պիտի մեռնէր: Առանց
որոշ կերպով ըմբռնելու՝ Դիմիտրիի գի-
տակցութիւնն ունէր թէ ինք յառաջապահ
մ'էր՝ մղուած դէպ ի յաւիտենականու-
թիւն:

Նա արդէն իսկ թաղուած էր. զուխը
միայն երկրի մակերեսութէն վեր կը ցը-
ցուէր: Շերտափակէն դէպ յառաջ բա-
ցուած տեսակ մը փոքրիկ խրամատներ՝
փորուած գերեզմաններ կը կազմեն. կար-
ծես պատրաստ փոսեր են՝ որոց մէջ ինկ-
նողն հոն կը մնայ: Նա քանի մ'անգամ
իւր ճակտին վրայ բթամատով խաչեր
ձեւացուց, յետոյ մտածեց լսած բառերուն
վրայ. «Այս գիշեր բան մը պիտի չըլ-
լայ»: Այս խօսքերու ըսած էր Պրիլով, և
շատ վստահաբար արտաբերեր էր զանոնք:
Բայց ինչէն առաջ կու զար այդ վստա-
հութիւնը. . . . Ո՛ գիտէ, երբեմն կը կար-
ծենք թէ մենք ենք խօսողը, և սակայն
էրկինքն է որ մեր բերնով կը խօսի:

Դիմիտրի կը դիտէր: Գիշերը ցուրտ էր
և խաւարակուռ: Նա՛ գետնին ծալքի մը
մէջ տարածուած նուազափայլ ձիւնի շեղջէ
մը զատ ուրիշ բան չէր նշմարեր, բայց
չէր կրնար անոր հեռաւորութիւնն որո-
շել: Գուցէ իրմէն երկու քայլ հեռու էր
այն սպիտակ գիծը, որ անորոշ ձև մ'ու-
նէր, երկայն, հորիզոնական և փոսփո-
րական փայլփլունութեամբ: Սակայն ըս-
տուզիւ ձիւն էր՝ այն ազօտակերպ, տար-
տամ և կապուտի զարնող փայլը: Ու-
րիշ ի՞նչ բան կրնար ըլլալ: Դիմիտրի
ցնցուեցաւ. աչքին այնպէս երեցեր էր
որ այն տեսածը ծանր կերպով կը շար-
ժէր: Լաւ մը շփոթեց աչքերը. շունչը
բռնած՝ ուշադիր զննեց. . . . Ձէ, ստուգիւ
ձիւն էր. հիմայ բացորոշ կը տեսնէր
զայն, և սրտի մեծ սփոփանք մը զզաց:

Կային նաև ուրիշ ձիւններու կոյտեր.
կամաց կամաց զանոնք ալ կը նշմարէր՝

աւելի հեռուն. ձիւնը պատած էր նաև իր կոխած տեղը՝ պատնիշափակին անկեան մը մէջ, ուր հաւաքեւ էր զայն քամին, և սկսաւ զգալ անոր կակուղ շխլըրտոցը իւր ոտքերուն ներքև. «Պէտք չէ որ աչքերս սեւեռած դիտեմ, — մտածեց, — որովհետև այդ կերպով լաւ չի տեսնուիր», և սկսաւ նայուածքը պտտեցնել: Թըշնամտոյն բռնած դիրքերուն կողմնակի երեւոյթն այնքան ծանօթ էր իրեն՝ որ կարծես քիչ քիչ կը տեսնէր զանոնք, բայց աւելի մօտէն: Ինքնիրեն կ'ըսէր. «Հոն ծառ մը կայ». և ահա ծառը կ'երևանար՝ սև, ահագին, տերևաթափ. և այսպէս հետզհետէ ամէն մէկ առարկայ իր յիշողութեան ներքև կ'իյնար, և կը ճանչնար զանոնք՝ բայց անհամեմատ չափերով, ստակալի երեւոյթներով, խաւարողէմ և կենդանի, որովհետև այն երեւոյթներն այլանդակուած արգասիք էին իր երեւակայութեան: Հոն վարը գետնափոր բերդանկուղներու մէջ ուրիշ գիտուողներ արթուն կը սպասէին, ուրիշ մարդիկ ատրիս անդին կը շրջէին խաւարին մէջ, ուրիշ սեւեռուն աչքեր կու հրակէին: — Ո՛ւր արդօք, ո՛ւր էին, և եթէ յանկարծ մտենային... Ի՛նչպէս տեսնել զանոնք, ի՛նչպէս ձայներնին լսել... Թշուռականները կատուններու պէս կը շրջին».

«բայց ինչո՞ւ համար կու գան, ի՛նչ է ուզածնին» կը մտածէր Գիմիտրի, մինչդեռ աւելի եւս պատրաստ դիրքի մէջ գտնուելու նպատակաւ՝ հրացանը առջեւի ցցապատնիշին վրայ կը զետեղէր և կը շօշափէր լեցուն փամփոշուակար՝ որ իր կողին վրայ կը ծանրանար. «միթէ տուներնին չէին կրնար կենալ. արդօք տուն չունին»:

Գիմիտրի մտածեց իր տանը վրայ, առանց ցաւի... Ինքն արդէն հոն ներսն էր, վառարանին մօտ նստած՝ ինչպէս սովոր էր ձմեռուան առտունները: Այս մտածութիւնս զինքը կը սփոփէր, ուստի անոր մէջ խորասուզուեցաւ: Կը լսէր իւր այնքան ծանօթ բակին դրան ճոնչունը, իւր Հայրու մօրը ուժգին և փութկոտ քայլե-

րը, որոնք յատակը կ'երերացնէին: Ախոսին մէջ արձագանգ կու տային կաթիակայի անհանդարտ դափիւնները, որոնք իւր եղբոր Փոմայի բառաչիւնէն կը խլանային: Ընտանեկան բոլոր շառաչները վերայիշուով կը կենդանանային: Կը տեսնէր Գիմիտրի իւր որմափակ հին հիւղին թուփերը, ճեղքուածները և ճամբաները, հիւղ մը՝ որ հանդիսաւոր լուսթեան մէջ առանձնացած էր ընդարձակածաւալ ձիւնապատ դաշտի մը մէջ: Միտքը կ'իյնար իրիկուան դէմ դրացիներու հոն հաւաքուիլը, ուր միաձայն բազմութեամբ կ'երգէին և Բազավինք աղօրեպանը հօփաք պարը կը կաքաւէր՝ միտոսական պարուաչալի ներդաշնակ ընկերակցութեամբ: Յանկարծ հիւղէն վերջին բաժանուած միտքն ինկաւ. Պիտարկա՝ իւր նշանածը կարմին գոգնոցին մէջ արցունքները կը թափէր. յուլիսի կրակ թափող օրերուն մէջ էին՝ արտերու աշխատութեամբ զբաղած, և չէին գիտեր թէ ո՞վ պիտի օգնէր իրենց հունձըը քաղելուն՝ քանի որ ինքը Գիմիտրի կը մեկնէր:

Յանկարծ սթափեցաւ կատաղի ցնցումով մը՝ թշնամտոյն, խաւարին և գիշերուան սպառնալից անզգայութեան դէմ, և կատաղի նայուածքով մը սկսաւ մթութեան մէջ հետազօտել. բայց միայնութեան պաղ ազդեցութիւնը դարձեալ վրան տիրեց. խորհրդատու գիշերուան և լուսթեան դէմ ինքզինքն անշնան, ողորմելի և լքեալ զգաց: Յուրտին հետ վախը դարձեալ կը թափանցէր իւր մէջ, կը տիրէր վրան և տակաւ զինքը կը ճնշէր: Ալ շարժելու չէր համարձակիր. այնպէս կու զգար իրեն՝ թէ քաղարձակ և սխուր անշարժութիւնը պիտի փրկէր զինքը աներեւակայելի սպառնալիքէ մը, իբր թէ խաւարին մէջ զինքը փնտոտողներ գտնուէին: Միտք սաստիկ կը բարախէր. թեթեւ ու սառն ընդհարումներ զգաց երեսին վրայ. կը ձիւնէր. և ձիւնը սկսաւ իրեն վրայ բարդուիլ ամենակակուղ սաստկութեամբ:

Հեռաւոր շառաչիւն մը զինքը ցնցեց: Խուլ թնդիւն մ'էր՝ որ աննդհատ կը

շարունակուէր։ Իւր ձախակողմը՝ հորիզոնին վրայ կանաչագոյն փայլակներ կը ցոլանային։ «Սկսեք են» ըսաւ ինքնիրեն՝ սարսուռ մը զգալով, և սկսաւ թընդանօթներու հարուածներուն մտիկ ընել՝ ամէն մէկ շառաչելուն, սրտածմտիկ յուսով մը՝ թէ ամէն լսած հարուածը վերջինն ըլլար։ Հիմայ լուսթեան կը փափաքէր։ Կը ջանար հասկընալու թէ ինչ կէտի վրայ էր սկսուած կոտոր։ Այնպէս կ'եւրենար իրեն՝ թէ թողիւնը հետզհետէ կը մօտենար։ Կինգ վայրկենէ մը կրնար հոն հասնիլ, պաշարել զինքը։ Թնդիւնը կը շարունակէր՝ երբեմն երբեմն աւելի ուժգին, աւելի կատաղի, աւելի ստէպ։

Գիշեր ատեն պատերազմի մէջ գնդակակոծման մը մահագոյժ արձագանգէն աւելի տխուր բան չէ կարելի ըլլալ։ Որովհետեւ բան չի գիտցուի, բան չի տեսնուի, որովհետեւ չորս դին անգորբու թիւեր կը պատէ, և այն թնդիւնը պատերազմի կատաղութիւնը չունի, հանդարտ և անողորելի է։ Կրանօթներու շառաչն է՝ որոնք խաւարի մէջ կը գործեն, որոնք գիշերուան սպասած են՝ յարձակումներ ընելու։ Գիմիտրի ցաւագին զգացմամբ կ'ընդլայնէր իւր ըրբերը։ Ինչպէս կարելի էր տեսնել։ Ճիւնն ալ արդէն կը տեղարար։ Գուցէ այն շուն հեթանոսները գիշերուան խաւարէն ուզեր էին օգուտ քաղել՝ յարձակումն ընելու համար։ և այդպէս եղած էր միշտ անոնց սովորութիւնը։ Գուցէ թէ անոնք արդէն հոն մօտ էին, գետնին վրայ սողալով, իսկ ինքը չէր կրնար լսել աւնոնց ձայնը, չէր կրնար զանոնք նշմարել։ Վարկենէ մը կրնար հարուածիլ ինկնալ։ Ոչ ոք կեանքն ազատել կրցեր էր՝ երբ անոնք յարձակումն ըրեր էին այն կէտին վրայ։ Սլավո՛ Պօկու։ «Աստուծոյ կամքն ըլլայ» կը մընջէին իւր ըրթունքները, և ինքզինքը դուրս կարկառեց ցցազանդակէն։ Ձիւնը որ կնգուղին վրայ դիզուեր էր՝ վար սահելով՝ աչքին դիմացէն անցաւ սպիտակ ստուերի մը նման, և ինքը բուպէ մ'անշունչ մնաց։

Բայց ինչո՞ւ միշտ օրուան մէջ չեն գար

այդ թշուառականները, գիշերուան մէջ ո՞վ կ'օգնէ իրենց՝ բայց եթէ չար դեւը, որ իրենց դաշնակից է, որ ճամբանին ցոյց կու տայ, քրիստոնէից դէմ զանոնք կը պաշտպանէ, բոլոր չար ոգիները դուրս կը պոթկայ երկրիս երեսը... Գիմիտրի սարսափահար ինքրին շուրջը դարձաւ։

Յանկարծակի լսեց հարուածներ, աղաղակներ, գիշեր փայլուններով բորբոքեցաւ, աղմկածայն ժողովուրդի խողովցաւ։ Իրեն մօտ կը պատերազմէին՝ երրորդ ու չորրորդ զօրագնդին մէջ։ Մարտակոխը կայծակի մը ճայթման պէս պայթեցաւ։ Գիմիտրի շողիւններէ զատ ուրիշ բան չէր տեսներ։ Բարախուն սրտով, դժուարին շնչատութեամբ, մտախլապատ մտքով՝ ծոած էր հրացանին բռնաողին վրայ, և սկսած էր շտապով պարպել հրացանը, դողդոջուն ձեռքերով, առանց դիտելու, առանց մտածելու, խենթաբար, մոլեգնաբար։ Ինքզինքը կը պաշտպանէր։ Որո՞նք դէմ իսաւարին դէմ... Կը պարպէր, կը պարպէր, և իր հարուածներուն ճայթիւնը ականջները կը խլացնէր, կը զրգռէր և կ'ոգեւերէր զինքը բուն ջերմութեամբ, բոցավառ և սարսափելի յուզմամբ։ Դա դարած վայրկեաններուն՝ երբ հրացանը պիտի լեցնէր, մոլեգին ձայնով կը գոչէր. «Հայտէ, հայտէ»... և ձեռքերը կը վերաւորէր, որոնց վրայի թանձր ձեռնոցները ականներով քաշեր հաներ էր, կը վերաւորէր փամփոշտաբունին վրայ, կը կրկէր կրակ դարձած խողովակին վրայ... «Հայտէ, հայտէ»... Եւ կը սկսէր դարձեալ հրացանածօգութիւնը անհրաժեշտին դէմ մոլեգնաբար և անօգուտ տեղ։ Դատարկացած ու ծխացող փամփոշտները կը ցատքըտէին շաչելով դաշտագետնին երեսը, և ամէն մէկ հարուածին կայծերու կարմիր ժայթքում մը կը թօթափէր կ'իյնար ձիւնին վրայ։ Իւր զէնքին փայլուն շողիւնները զինքը կը կուրացնէին, և իրմէն անդին ուրիշ բան չէր տեսներ՝ բայց եթէ դեռ աւելի խիտ, աւելի թանձր, աւելի թշնամի խաւարը։

Պատերազմը ուրիշ կողմն ալ տարա-

ծուեր էր, և գետինն սկսեր էր երերալ թնդանօթներու հարուածներէն՝ որոնք կը ճեղքէին օդը ոււմբերու ահաճագոչ և սաստկարուոն սլացումներով : Դիմիտրի բնաւ բան չէր լսեր, բնաւ բանի մ'ուշ չէր դարձներ. ինքզինքը երեւակայական պատերազմի մը կեդրոնը կը համարէր, պատերազմ մը՝ որ իրեն համար էր : Զինքը կը փնտռէին, զինքը կ'ուզէին մեղսընել. ինքզինքը պէտք է պաշտպանէր. և միայն մնացած՝ յամառութեամբ, կատաղարար կը շարունակէր կրակել : Իւր հարուածները մթին մէջ դարանող աներեւոյթ և սարսափելի և ահագին բան մը՝ իրմէն հեռու կը բռնէին. եթէ դադրէր կրակելէ՝ այն բանը վրան պիտի յարձըգէր :

Յանկարծ իւր դողողուն ձեռքը փամփրշտակալը դատարկ գտաւ. վախն ու լքումը տիրեցին վրան. կուրծքը հողարլրին կոթընցուցած՝ անշարժ մնաց կեցած տեղը, վհատած ամենադառն սպասումի մը նման ներքեւ : Այն ստեն լսեց այսզիէն անդիէն շչող, սուլող, բզզացող ձայներ, և կարճ ու պինդ ընդհարումներ գետնին վրայ : Օղբ այսպիսի ձայներով կը հերձուտուէր, որոնք հեռուէն կու գային կ'անցնէին, իրարու կը հանգուցուէին, մէկզմէկ կը կտրտէին, և մթութեան մէջ սարսափելի փափսուք մը կը ձեւացնէին : Կը սեղմուէին Դիմիտրիի շուրջը, զինքը կը պատէին չորս դիէն : Եւ ինքզինքը կ'ամփոփէր կը փոքրկացնէր՝ անոնցմէ չղբչուելու համար : Կը ճանչնար զանոնք, ուրիշ շատ անգամներ ալ լսեր էր, բայց երբեք վախ զգացած չէր. լսեր էր գանոնք երկար երկար ժամերով թշնամոյն դէմ դիրքերու վրայ, առանց բնաւ հոգ ընելու : Աստուած իր ըրածը գիտէ. երբ որոշուած ժամը կը հնչէ՝ պէտք է հասկներպիլ. մեզի չ'իյարար հետազօտելու իրկնքի մէջ գրուածը : Բայց առանձնութեան, անշարժութեան, խաւարի մէջ Դիմիտրի վախ զգաց, վտանգին յատուկ վախը, միայնութեան տարօրինակ և տագնապիչ զգացումը, վախ մը որ տարածուեր էր իր մորթին վրայ, ամբողջ մարմնոյն

մէջ՝ իրեւ զգացում մը ահելի սպասումի : Անգիտակցարար կը մտածէր. «Մը կողմս հարուած պիտի ընդունիմ» . . . և կարծես իւր մորթին ամէն մէկ կէտն իրեն պատասխանէր սոսկումով. «Հո՞ս» :

Ուակից արեդօք յառաջ կու զայ գիշերուան մէջ մարմնոյն այս վհատութիւնը : Գուցէ թէ օրուան մէջ հոգին դուրս կը զեղանի, կը բռնէ միջոցը մինչեւ ուր որ աչքերը կը նշմարեն, մտքին հետ կը կպչի դիտած իրերուն, կը լեցնէ անհուն տարածութիւնը. մինչդեռ փշեր առտեն, խաւարին մէջ, ինքզինքը մարմնոյն սահմանին մէջ կ'ամփոփէ, հոն կը պատնշի փակուի և կը սպասէ : Յանկարծ Դիմիտրի ճիշ մ'արձըգեց. զգացեր էր հարուածուիլը և սակեր զլրերի էր գետին :

Յաւ չէր իմանար : Այնպէս երեցած էր իրեն՝ թէ կողքին վրայ քարի հարուած մ'էր ընդունած. « Բան չկայ, մտածեց, զուցէ վրաւորուեցայ » : Քիչ ատենէն կը կարծէր վեր կ'լլել, վայրկինէ մը վերջը . . . Այո, շատ լաւ էր այնպէս երկնցած պակած և անշարժ մնալ . . . : Վարագոյր մը մեղմ կերպով աչքերուն վրան իջաւ գոցեց. « Բան չկայ, կը կրկնէր մտքէն, ամէն բան կը հասկընամ » : Ուր էր . . . Ահ, սպիտակ բան մը . . . զուցէ անկողնի մը վրան էր . . . Ի հարկէ, պէտք էր որ անկողնի մը վրան ըլլան քանի որ վրաւորուած էր, և իրեն պիտի ըսուէր. « Բնացի » . . . : Կարգէ դուրս պէտք կը զգար քնանալու, բայց բան մը ներսը ցաւ կու տար իրեն, կարծես թէ կուրծքին մէջ բան մը կը փնտռէին : Ո՞վ զինքն այսպէս կը նեղէր. Բազալի՞նքն էր, աղօրեպան Բազալի՞նքը : Ինչ կ'ընէր հոն իր կուրծքին վրայ . . . « Պարէ՛, ծեր, պարէ՛ հուպարդ քայալայիքայի ձայնին համեմատ, բայց ոչ թէ հոս, ոչ կուրծքիս վրայ . . . զիս հանգիտ թող, քուն ունիմ » : Ո՞վ անկողնոյն կը դպչէր. ինչո՞ւ անկողնը կը փոսանար, կը խորատուգուէր դէպ ի վար, վար, վար, ինչպէս այն իրիկունները՝ երբ Դիմիտրի չափազանց վտարա խմէր . . . : Եւ աչքերը գոցուեցան քրքրուն սարսուռով մը . . .

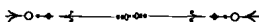
*

Յաջորդ օրը երկու զինուորներ շրջան կ'ընէին ցանկապատին մէջ՝ կանգ առնելով ամէն մէկ ինկածներուն մօտ, և անոնց ցանկը կը շինէին: « Պատուի պահակավայրին » հասնելով՝ ծոնցան հոն պարզուած դիակի մը վրան. զինուորներէն մէկը անոր պատմունանին կոնակները քակեց և կարդաց վերարկուն ներսի դին նշանակուած անուըր:

« Գիմիրտի Իվանովիչ Չերէվիբ, չորրորդ գորագնդէն, հօթանասունամեկերորդը »:

Ի՞նչ զինուորը ցուցակին մէջ գրեց:

ԼՈՒՆՈՒ ԲԱՐՈՒՆԻ

Պ Ի Շ Ե Ր

Օ՛ գիշերը անուշիկ է, պաշտելի.
 Նա լեցուն է երգաներով ծիրանի . . . :

Ա՛ն միշտ գիշեր լինէր կեանքըս յախտեան,
 Գիշեր աստղոտ, գիշեր լուսնակ շողշողուն.
 Լեռներ, ձորեր գրկուած լուսնից անման,
 Եւ գետակներ և առուակներ օրօրուն:

Լուս գիշերին ես ելնէի երգելով
 Առուակների դալար-ափին նստելի.
 Վազուկ ջրեր անոյշ օրօր երգելով,
 Նրանց երգով երագելի, քնէի . . . :

Օ՛ գիշերը հոգուս հանգիստ է բերում,
 Ատղեր բերում, լուսնակ բերում լուսահեր.
 Օ՛ գիշերը ինձի երագ է բերում
 Գիրգ վարդերից, շուշաններից երագներ . . .

Օ՛ միշտ գիշեր լինէ՛ր, գիշեր պաշտելի,
 Նա լեցուն է երգաներով հեշտալի . . . :

Օ՛ ՄԻՆ ԵԱՐՄԵՒԿ

Երբ կը կարդաք իմ երգերը արցունքոտ,
 Օ՛ մի կարծէք թէ իմ սիրտը անյոյս է.
 Ես մերթ ընդ մերթ լաց եմ լինում տրտմագին.
 Բայց իմ սիրտը, իմ վարդ կեանքը յուսով է:

Այ՛ն, շատ վաղ սկսեցի տառակել,
 Դեռ շատ կանուխ արցունք եկան իմ աչքից,
 Բայց մի՛ կարծէք որ իմ ոսկի վառ յոյսեր
 Էլ հեռացան, էլ զընացին իմ կեանքից:

Չէ՛ որ տարին ունէ ձմեռ ու գարուն.
 Չէ՛ որ ամէն օրերն զուարթ չեն տարուան.
 Ճիշտ նրա պէս ձմեռը կայ իմ հոգուն,
 Եւ կան նաև գարնան օրեր անման:

Էլ մի կարծէք թէ իմ կեանքը անյոյս է,
 Թէ ես միայն արցունք կ'երգեմ և սուգեր.
 Տարուան նման սիրտս ձմեռ էլ ունէ,
 Ունէ նաև գարնան ծաղկոտ վարդ օրեր: . . .

Յ Ո Յ Ս Ե Ր

Ա՛ն կ'ուզեմ որ շատ շուտ ծագեն իմ յոյսեր . . .

Առաւօտուն արծաթ ցօղ վարդերի
 Կաթիլ կաթիլ հոգուս մէջը կաթում է.
 Առաւօտուն անոյշ մեղմիկ սիւքերի
 Բուրումներից սիրտս այրուում վառուում է:

Առաւօտուն, օ՛ արշալոյս ծիրանի,
 Հնչտանքներով հոգիս քեզի կը գրկէ.
 Համբոյրներէդ, օ՛վ արշալոյս, կը պաղի
 Սիրտս մանուկ խցոցուած կրակ ցաւերէ:

Առաւօտուն արծաթ ցօղը աչերիս
 Կաթիլ կաթիլ այտերէս վար կը կաթի.
 Համբոյր կ'ուզեմ, համբոյրն երագ յոյսերիս,
 Սիրտս կ'այրի՛, սիրտս կ'այրի՛, մի՛ն, կ'այրի՛:

Ա՛ն կ'ուզեմ որ շատ շուտ ծագեն իմ յոյսեր . . .

ԱՆՆԱՆ ԵՐԳԵՐԻՅ

Աշուն, աշուն, նորից եկար,
 Ծառեր, պարտէզք մ'երկացան.
 Աշուն, աշուն, ինչո՞ւ եկար.
 Ոսկի տերևք թափեցան:

Աշուն, աշուն, քեզ չեմ սիրում.
 Սըրտիս ցաւեր դուն բերիր.
 Վարդ յոյսերս՝ ծաղիկ գարուն՝
 Ինչո՞ւ սըրտէս թափեցիր:

Տերևների մի նրմանակ
 Մէկիկ մէկիկ թափեցան
 Տոյսերը իմ վարդ անուշակ,
 Սըրտումս ցաւեր լեցուեցան:

Աշուն, աշուն, նորից եկար,
 Ծառեր, պարտէզք մ'երկացրիր.
 Դարդըլու աշուն, ինչո՞ւ համար
 Սըրտէս յոյսեր թափեցիր . . .